

Mihaela MEHEDINȚI-BEIEAN
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

Latinitatea în viziunea intelectualilor ardeleni ai secolului al XIX-lea*

Abstract: (Latinity as seen by Transylvanian Intellectuals in the 19th century). Latinism has always been and continues to represent a defining element of Romanians' identity and its relevance for the Transylvanian intellectuals of the 19th century was extremely significant. Alongside its utilisation as one of the most important instruments in differentiating oneself from the others, it also played a key role in the fight to obtain national rights. Facing the censorship enforced by the Austrian and Hungarian authorities, Romanian Transylvanians put up their best efforts in the attempt to use their solid linguistic knowledge in favour of their compatriots' cultural development and against Magyarisation. Although drastically limited in expression by the legislation in force, the periodicals published in Romanian served these purposes, concomitantly ensuring a tight communication with Moldavians and Wallachians. Starting from these premises, the present study uses as sources press articles that appeared during the 19th century in four Transylvanian periodicals and shows that the Romanians' Latin origins, origins that made them very proud, were often invoked when they solicited a treatment similar to the one given to the other nationalities from Transylvania. The language studies published by periodicals such as *Organul luminării*, *Gazetă bisericească, politică și literară*, *Albina*, *Gura satului* and *Albina Carpaților* thus contributed to the Romanians' cultural development, but also to the creation of a unitary literary language for the entire area inhabited by Romanians.

Keywords: Latinism, Transylvania, periodicals, Romanian language, 19th century

Rezumat: Latinitatea a reprezentat mereu și continuă să fie un element definitoriu al identității românilor, iar relevanța ei pentru intelectualii transilvăneni ai secolului al XIX-lea a fost extrem de mare. Pe lângă utilizarea ei ca unul dintre instrumentele cele mai importante în diferențierea față de cei din jur, ea a avut un rol cheie și în lupta pentru obținerea de drepturi naționale.

Înfruntând cenzura impusă de autoritățile austriece și maghiare, ardelenii au făcut tot posibilul pentru a-și folosi solidele cunoștințe din domeniul limbii în favoarea dezvoltării culturale a conaționaliilor lor și împotriva tentativelor de maghiarizare. Deși drastic limitate în exprimare de legislația aflată în vigoare, publicațiile în limba română au servit aceste scopuri, asigurând totodată și o comunicare strânsă cu românii din Moldova și Țara Românească.

Pornind de la aceste premise, prezentul studiu utilizează ca surse articole de presă apărute în secolul al XIX-lea în patru periodice din Transilvania și arată că originile latine ale românilor, origini de care ardelenii erau foarte mândri, au fost des invocate atunci când se solicita un tratament similar celor de care se bucurau celelalte națiuni din Transilvania. Studiile filologice publicate în paginile unor periodice precum *Organul luminării*, *Gazetă bisericească, politică și literară*, *Albina*, *Gura satului* și *Albina Carpaților* au contribuit astfel la dezvoltarea culturală a românilor, dar și la crearea unei limbi literare unitare pentru întreg spațiul locuit de aceștia.

Cuvinte-cheie: latinitate, Transilvania, publicații periodice, limba română, secolul al XIX-lea

Aspecte introductive

Încă de la apariția tiparului, atitudinea autorităților față de acesta a fost mai degrabă negativă, căci publicațiile puteau aduce grave prejudicii imaginii suveranilor. S-a recurs astfel la autorizări speciale pentru obținerea permisiunii de a tipări materiale informative, la depuneri de garanții anterioare publicării efective, la exercitarea cenzurii într-o formă mai strictă sau mai laxă, dar și la o serie de măsuri punitive adoptate împotriva celor care

* Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, *Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională* (CCPE).

încălcau regulile prestabilite: intentarea de procese, aplicarea de amenzi, impunerea unor interdicții, condamnarea la închisoare sau chiar executarea celor considerați culpabili de crime de lezmaiestate (Bertrand 2001, 31).

Aceste caracteristici ale unui regim autoritar de presă s-au manifestat însă în mod nuanțat în cadrul imperiului condus de Habsburgi, aceștia devenind foarte repede conștienți de valoarea tipăriturilor ca mijloc de propagandă. Mai mult chiar, gazetelor li s-a recunoscut destul de devreme și rolul pe care l-ar putea juca în educarea supușilor. Astfel, *Ratio Educationis* adoptată în 1777 introducea în programa școlară o materie intitulată *Collegium novorum publicorum*, care consta practic în două ore pe săptămână în care elevii lecturau ziare (Cosma 2002, 21). Dar drastica limitare a cenzurii prin ordonanța emisă la 11 iulie 1781 de către Iosif al II-lea a afectat substanțial conținutul periodicelor, care, dispunând de o mai mare libertate, și-au permis pentru o perioadă să afirme în coloanele lor și unele adevăruri pe care monarhia și guvernul de la Viena nu ar fi dorit să le vadă tipărite.

Una dintre modalitățile prin care s-a încercat contracararea acestui efect a fost transformarea unor publicații în adevărate oficioase (Damian 2009, 114), acestea fiind singurele care aveau acces la informații politice, decizie care a avut un impact extrem de negativ asupra celorlalte ziare din Imperiu (cu excepția periodicelor cu profil literar, care cunosc o dezvoltare în prima parte a secolului al XIX-lea) (Cosma 2002, 22-23). Iar când această măsură nu s-a dovedit suficientă în eliminarea vocilor critice, monarhia s-a concentrat din ce în ce mai mult asupra adoptării unei legislații care să reducă impactul negativ al articolelor de presă.

O primă astfel de lege este adoptată imediat după șocul revoluției de la 1848, dar actul normativ din 13 martie 1849 care trebuia să se situeze „contra abuzurilor presei” nu a fost aplicată în mod consistent în Transilvania, pe teritoriul căreia conflictele militare erau încă în desfășurare. Dar ordonanța asupra presei din 6 iulie 1851 și completarea ei din 27 mai 1852 au definit mult mai clar rolul presei în viziunea autorităților austriece: „sprijinirea necondiționată a tronului, a sistemului de guvernare monarhic, a liniștii și siguranței în interiorul statului” (Teșculă 2010, 78).

În acest context extrem de complex, dezvoltarea publicațiilor periodice românești a fost foarte dificilă. Acest lucru s-a datorat și statutului juridic pe care îl aveau românii, care nu făceau parte dintre națiunile recunoscute, fiind doar tolerați. Drept urmare, ardelenii au trebuit să învingă obstacole majore de natură politică, juridică și socială, obstacole pe care intelectualii au încercat să le depășească recurând la argumente iluministe (Damian 2009, 73, 97). Studiarea istoriei și dezvoltarea limbii române ajung astfel să reprezinte adevărate „științe naționale și arme de luptă” (Grecu 1996, 14; vezi și Vasiliu 2001, 67), iar romanitatea și latinitatea apar tot mai des în lucrările publicate în presă.

Editorii și redactorii români ai secolului al XIX-lea erau conștienți de faptul că, pentru a avea succes printre cititori, periodicele trebuiau să răspundă unor nevoi stringente legate de dezvoltarea unei limbi literare unitare, de conectarea la realitățile literare din celelalte teritorii locuite de români, de menținerea unor legături strânse cu literatura populară și de o activitate intensă pe plan politic (Popa 2002, 6). Deși conexiunile dintre presă și viața politică a unui teritoriu reprezintă o regulă general valabilă pentru dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă (Teșculă 2010, 9), în cazul Transilvaniei acestea au fost chiar mai puternice.

Mai mult chiar, situația defavorabilă a românilor și tentativele repetate de deznaționalizare și maghiarizare au făcut ca până și revistele pedagogice să abordeze problema limbii într-o manieră combativă. În fapt, de multe ori acest demers reprezenta mai degrabă un răspuns la măsurile abuzive adoptate de către autoritățile maghiare, măsuri

mergând până la sancționarea profesorilor care abordau și chestiuni istorice la orele de limba română (Vasiliu 2001, 14). Cele peste 20 de publicații cu conținut preponderent pedagogic din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au urmărit astfel îndeosebi să contribuie la formarea profesională a învățătorilor și profesorilor, dar și să îmbunătățească manualele utilizate (Vasiliu 2001, 99), astfel încât elevii să dispună de argumentele necesare pentru a duce mai departe lupta pentru obținerea de drepturi politice.

Presa literară a servit și ea interesul tuturor românilor din Transilvania, în așa măsură încât unii autori afirmă chiar că „Fiecare revistă, fiecare redactor și colaborator era în același timp un luptător politic, un combatant pe marele front al unității naționale.” (Popa 2002, 6). Chiar dacă nu absolutizăm aceste afirmații, trebuie totuși să observăm că majoritatea periodicelor apărute în secolul al XIX-lea au urmărit într-adevăr și scopuri naționale, uneori menționând acest lucru într-un mod destul de transparent. Din această cauză studiile privind limba maternă erau adresate și românilor de peste Carpați (Vasiliu 2001, 5-6), iar romanitatea și latinitatea au fost tot mai mult puse în legătură cu afirmarea dorinței de unire politică a românilor din Transilvania, Moldova și Muntenia (Grecu 1996, 25).

Prezentul studiu are în vedere o serie de periodice apărute în Transilvania în secolul al XIX-lea, dat fiind că presa a reprezentat un instrument frecvent utilizat de intelectualii ardeleni pentru a-și exprima părerile, în limitele impuse de cenzură. Voi ilustra astfel, cu exemple extrase din câteva periodice mai rar valorificate de către cercetători, concepțiile intelectualilor ardeleni asupra locului și rolului limbii în construcția identitară. Ca idee călăuzitoare uneori exprimată ca atare, afirmarea latinității limbii române a constituit deseori argumentul de bază al încercărilor de ameliorare a condiției sociale a ardelenilor.

Deși în cele ce urmează voi face referire la mai multe periodice ale epocii, citatele exemplificatoare au fost extrase din patru publicații, și anume: *Organul luminării. Gazetă bisericească, politică și literară*, *Albina*, *Gura satului* și *Albina Carpaților*. Prima publicație menționată a apărut la Blaj între 1847 și 1848 având ca redactor responsabil pe Timotei Cipariu. Concepția avansată a acestuia, precum și contextul politic în care a apărut periodicul sunt relevante pentru ilustrarea dificultăților întâmpinate în încercarea de a crea o limbă românească literară, după cum se va vedea chiar din mărturisirile lui Cipariu. *Albina* a fost publicată pentru un deceniu (1866-1876), inițial la Viena, iar din 1869 la Pesta. Îndârjirea românilor transilvăneni în lupta împotriva maghiarizării în ajunul dualismului austro-ungar reiese extrem de clar din studiile asupra limbii române apărute în paginile acestui periodic. Pe de altă parte, *Gura satului* (1867-1881, 1901-1903) utiliza ironia pentru a evidenția nu doar greșelile guvernării dualiste, ci și pe cele ale latinismului exagerat. Apărând pentru o perioadă mai lungă de timp decât celelalte periodice vizate de acest studiu, revista satirică a beneficiat de contribuția însemnată a unor redactori de marcă, precum Iosif Vulcan (între 1867 și 1871) sau Mircea V. Stănescu (între 1871 și 1882). Editată de către Visarion Roman ca o foaie beletristică, științifică și literară care să susțină dezvoltarea culturală a românilor, prin studiile filologice publicate, *Albina Carpaților* (Sibiu, 1877-1880) a reușit să abordeze o serie de chestiuni sensibile pentru ardeleni și să cultive apropierea de moldoveni și munteni. Totodată, latinitatea a fost afirmată cu tărie și demonstrată inclusiv prin citarea unor lucrări de romanistică aparținând unor specialiști străini.

Fragmentele de text provenind din aceste periodice au fost reproduse într-un limbaj și o grafie aduse la zi, fără însă a interveni prea tare în structura fundamentală a textului. E posibil astfel ca cititorul să fie puțin deranjat de o punctuație incorectă conform normelor actuale ori de menținerea unor cuvinte mai puțin uzuale sau articulate într-un mod atipic, inconveniente pentru care îmi cer scuze anticipat.

Latinitatea în presa românească de secol XIX și relațiile ei cu identitatea etnică și națională

În încercarea de a fi mai puțin defavorizați de legislația aflată în vigoare în Transilvania, intelectualii români au utilizat inclusiv presa pentru a demonstra îndreptățirea solicitărilor formulate. În acest context, romanitatea și continuitatea poporului român în acest teritoriu încă din Antichitate au fost idei afirmate și reafirmate în articolele publicate (Grecu 1996, 15). Limba română a devenit astfel unul dintre pilonii de bază în lupta pentru obținerea de drepturi naționale. În plus, ea demonstra legăturile strânse cu moldovenii și muntenii, legături care puteau fi deci contrapuse afirmațiilor deseori exagerate lansate de maghiari cu privire la originile românilor din Transilvania.

Nu este astfel de mirare că studiile de limbă realizate de ardeleni nu au avut în vedere doar aspecte pur lingvistice, ci au vizat și demonstrarea necesității păstrării și cultivării ei ca marcă a apartenenței etnice. Se încerca astfel contracararea maghiarizării, precum și tragerea unui semnal de alarmă în legătură cu tendințele de deznaționalizare care s-au manifestat într-o formă acută pe întreg parcursul secolului al XIX-lea. Dincolo de propășirea culturală a neamului, se dorea în primul rând recunoașterea limbii române în chestiunile legate de educație, administrație și justiție (Vasiliiu 2001, 9), latinismul și, până la un punct, etimologismul devenind astfel părți ale unui adevărat program politic (Grecu 1996, 27; Vasiliiu 2001, 115). Aceste opinii adesea contrare celor exprimate de Titu Maiorescu (Popa 2002, 7) erau însă perfect explicabile dacă se are în vedere contextul în care aceste discuții se desfășurau în Transilvania.

Cu toate acestea, în general, intelectualii din cele trei mari provincii istorice ale României de astăzi au urmărit menținerea unității limbii române, ardelenii inspirându-se din lucrările scrise de moldoveni și munteni (care se bucurau de auspicii mai favorabile în privința cultivării unei limbi literare), criticând însă utilizarea unui număr ridicat de franțuzisme. În prima parte a secolului al XIX-lea se remarcă și existența unor dificultăți legate de lipsa unor norme clare privind regulile gramaticale, respectiv de transpunerea unor sunete specifice limbii române în scris. Unii autori consideră chiar că opțiunea pentru utilizarea alfabetului chirilic, în ciuda aderenței autorilor la principiile latinismului, cum s-a întâmplat spre exemplu în cazul *Foii pentru minte, inimă și literatură*, ar fi legată de faptul că încă nu erau definite niște semne grafice latine care să fie fidele pronunției anumitor sunete (Damian 2009, 240-241).

Cât despre vocabular, probleme legate de acesta sunt semnalate chiar de cei care se ocupau de publicațiile de limbă română¹: „Cât e de critică starea unui Redactor, cunoscurăm noi chiar în ziua de întâi a Gazetei noastre. Numai decît auzirăm critici de unele părți: de la unii că nu înțeleg toate cuvintele ce ocur în Nr. 1, de la alții că prea multe cuvinte latine introduserăm, și de la alții, afară de cei ce nu-i mai știm, cum că nu le vine bine la ureche unele terminații. Unii ne rugară, ca de vrem să avem Abonați mulți, să ne întoarcem înapoi, alții ne-au spus chiar oarzăn românește, că bucuroși ar prenumera, dacă n-am merge așa departe. Unii dintre aceștia erau bătrâni, alții tineri./ Așa, sunt bătrâni, sunt tineri aici, și aiurea, cărora nu le e cu totul pe plăcere Gazeta noastră, - care e capul lucrului. Măcar noi după exemplele ce avem înaintea ochilor, încă ne socoteam moderați, când afară de termenii latinești, nici măcar un cuvânt italianesc, ispănesc, și numai unul singur francez 'Adrese'

¹ În ceea ce privește citatele, am utilizat semnul grafic „/” pentru a marca începutul unui paragraf, respectiv vers nou în textul original, în timp ce „[...]” arată eliminarea unei părți din cadrul acestuia.

întrebuițasem; cât pentru cei latinești firește presupunându-i așa cunoscuți aici, cât să nu aibă trebuință de Vocabular ori Dicționar. [...] Noi știam bine cât de delicate sunt simțirile fraților noștri, cât nu pot să sufere orice vorbă; și după aceea ne restrânseserăm în multe, tocmai și când principiile mai laxe ne-ar suferi mai departe de cum am călcat.” (*Organul luminării*, Nr. II, 11 ianuarie 1847, articolul „Critica și redactorii”).

Nu doar vocabularul, ci și alfabetul utilizat erau încă discutabile la mijlocul secolului al XIX-lea. Într-un text de mari dimensiuni intitulat „Principii de limbă și scriptură”, publicat în același periodic pe parcursul a 39 de numere din perioada 25 ianuarie 1847–1 martie 1848 (Nr. IV – LXIII), Timotei Cipariu își prezintă concepțiile asupra acestui aspect. În primul rând el notează că încă de la început a stabilit două idei călăuzitoare pentru această gazetă: „litere latine și limba cât s-ar putea mai curată”, căci, din punctul său de vedere, era extrem de dificil a „învoi aceste două idei atâta de contrarii: litere romane și limba slovenizată”. Cu toate acestea, redactorul era conștient de faptul că „o gazetă într-o formă din afară cu totul nouă mai întâi va să deștepte neplăceri, presupusuri, încă și animozități, - scopuri de care prea ușor poate să se înfrângă o fragedă luntriță”. Necesitatea utilizării unui limbaj cât mai „curat” se întemeia pe convingerea că „limba rom., ca dialect ităl, la începutul arătării ei în Dacia, fu cu mult mai curată în forme, și mai avută în cuvinte romane, de cum este astăzi, - că prin contactul și amestecul cu alte popoare de alt sânge, de altă limbă: slavi, greci, unguri, turci; prin despotismul slavonismului în curți și în biserică întru secolii nenumărați, mult au pierdut de într-amândouă nu numai, ci și multe au împrumutat dintr-ale acelor popoare, atât forme cât și cuvinte”, aceste preluări fiind, după Cipariu, „numai stricăciuni ale limbii, de care limba nu poate să se îndrepte decât numai cu lepădarea lor, - și apoi în locul lepădatelor, lepădându-le, cum și pentru noile idei, de unde să ne împrumutăm decât de unde ni se trage întreaga viață a limbii: din dialectele itale, între carele cea dintâi și cea mai veche e latina.” (*Organul luminării*, Nr. IV, 25 ianuarie 1847).

Totuși, prin ideile prezentate în acest articol cu un potențial mare de a forma opinii, redactorul periodiceului se declară împotriva împrumuturilor exagerate din limbile neolatine, latinismul extrem fiind criticat, accentul fiind pus pe crearea unei limbi literare cât mai potrivite și, pe cât posibil, apropiate de limba vorbită. Un mijloc propus pentru realizarea acestui lucru este împrumutarea unor cuvinte sau terminații care să poată fi românzate. Dat fiind contextul în care scria intelectualul ardelean, este de înțeles și discuția purtată în jurul legăturii dintre limba vorbită și originea etnică: „numai din originea și vechimea limbii românești încă nu am putea preocupa sau a presupune numaidecât și origine sau sânge roman. Noi nu voim, nici trebuie să voim a ne înșela pe noi înșine, și cu toate că limba ne este un dat cu putere despre romanitatea noastră, dar nu singur e destul, când istoria ne arată cum că deși români mulți încă și provincii întregi s-au desromani[za]t, precum în Sclavonia, Dalmatia, Bulgaria etc., întocmai nu se poate nega, că asemenea mulți străini s-au romani[za]t cu totul.”. Analiza realizată în această privință este bine argumentată, latinitatea dobândind semnificații nebănuite de complexe, una dintre concluzii fiind că „Numai atâta ni se vede a putea zice, fără de a întâmpina vreo contradicțiune serioasă, cum că limba românească, ori de ce sânge să fim noi, ea tot e romană sau romano-itală, și că noi, oricum, de la romani o avem, ori că de la părinți ori că de la domni noștri, ci nu de în a treia mână. Cu atâta mai puțin însă putem da dreptate străinilor, care din ipoteza că nu suntem de sânge roman, și limba încă vreau a ne o face: slavonică, germano-scandinavă și D-zeu mai știe orice alta numai romana nu; și nevrând a lua la dreapta socoteală împrejurările nefericite, întru care românii de în secole s-au aflat, nici la influența acestora ce niciodată nu poate

lipsi, de în urmele acestora vreau a închiide la însăși esența limbii; și nu vor a lua aminte, că sunt alte dialecte romanice cu mult mai stricate decât româna, fără de a li se nega romanitatea; care nu e lucru neștiut.” (*Organul luminării*, Nr. VIII, 22 februarie 1847).

Opțiunea pentru editarea unui periodic cu litere latine este împărțită și de alți intelectuali ai perioadei. Un astfel de exemplu este Visarion Roman, care, în 1860, ca redactor al primei reviste pedagogice adresate românilor ardeleni, și anume *Amicul școlii*, utilizează exclusiv alfabetul latin (Grecu 1996, 140-142). Legăturile strânse dintre românii din cele trei provincii istorice ale României sunt demonstrate și de faptul că această inițiativă transilvăneană a venit într-un moment important din acest punct de vedere și peste Carpați: în același an s-a decis adoptarea alfabetului latin în Țara Românească, iar în 1862 o asemenea lege a intrat în uz și în Moldova (Vasilii 2001, 27). Deși argumentele istorice și lingvistice pentru o atare măsură fuseseră deja clar prezentate de către reprezentanții Școlii Ardelene, punerea în practică a acesteia a întâmpinat unele dificultăți legate de faptul că încă nu existau niște norme ortografice clare privind alfabetul latin. Acesta este unul dintre motivele pentru care asistăm la apariția unui număr ridicat de articole vizând acest subiect în periodice de pe întreg teritoriul românesc, autorii lor prezentând argumentat soluțiile pe care le considerau a fi cele mai potrivite. Un rezultat al acestor dezbateri a fost reproducerea unor studii de limbă apărute în provinciile extracarpatice în publicații din Transilvania (Vasilii 2001, 117), editorii și redactorii ardeleni care recurgeau la asemenea mijloace în vederea colaborării pentru crearea unei limbi literare unitare prezentându-și însă și propriile argumente pro și contra.

Din 1861, după înființarea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, mai bine cunoscută sub numele de ASTRA, astfel de chestiuni legate de studierea limbii române s-au desfășurat într-un context mult mai bine organizat. Astfel, prin activitatea culturală desfășurată, ASTRA s-a dovedit a fi „cel mai autorizat for de apărare a limbii naționale, de cultivare a sensibilității artistice și de exprimare a acesteia într-o limbă cât mai fluidă și mai elegantă” (Popa 2002, 52). Faptul că în 1862 s-a înființat o catedră de limba și literatura română în cadrul Universității din Pesta (Vasilii 2001, 10) a constituit o altă realizare majoră a deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea. Iar reușitele în acest domeniu se înmulțesc ulterior. Spre exemplu, în 1864 ia naștere, la Viena, Societatea Literară și Științifică a Studenților, o societate cu preocupări literare clar stabilite, iar în 1867 Timotei Cipariu începe să editeze la Blaj o revistă de profil intitulată *Arhivul de filologie și istorie*, care a apărut până în 1872 (Vasilii 2001, 20).

Unitatea limbii vorbite de românii de pe ambele versante ale Carpaților a fost afirmată din perspectivă istorică, dar și căutată pentru viitor prin dezbaterile din presă și prin studiile realizate. În plus, demonstrarea originii comune a românilor transilvăneni, a moldovenilor și a muntenilor putea deservi obținerea de drepturi politice, dar și eventuala unificare a celor trei provincii locuite de aceștia (Grecu 1996, 69). Lupta împotriva deznaționalizării a fost deci puternic susținută cu argumente lingvistice, cele mai multe dintre gazetele transilvănene, dintre care exemple foarte bune sunt *Foaia literară și Foaia pentru minte, inimă și literatură*, demonstrând necesitatea unificării limbii la nivel de vocabular, ortografie și sintaxă (Popa 2002, 165-166).

Chiar și prin literatura promovată se viza nu doar unificarea limbii, ci și o eventuală uniune politică, lucru afirmat mai mult sau mai puțin voalat încă de la apariția *Albinei* (Munteanu 1970, 63). Iar informațiile prezentate în paginile acestei publicații erau susținute nu doar de opiniile exprimate de lingviști români din Principate sau din Transilvania, ci și de cele ale unor specialiști străini (francezi, germani etc.) (Vasilii 2001, 75). De exemplu, într-un articol apărut în

1866 în mai multe numere ale periodicului sunt menționați în total șaisprezece autori de studii prestigioase de romanistică (Vasilu 2001, 78), lucru care denotă extremul interes față de această problematică, afirmându-se că „Una dintre părțile cele mai însemnate din istoria dezvoltării spirituale a unui popor e fără îndoială istoria limbii lui, căci fiecare limbă ca exprimarea încorporată a cugetelor, dacă se vorbește de un popor cult, vasăzică de un popor istoric, are istoria sa, adică se află într-o dezvoltare continuă. Dezvoltarea aceasta nu poate fi alta decât propășire și apropiere de perfecțiunea lingvistică.” (*Albina*, Anul I, Nr. 28, 12/24 iunie 1866).

Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, impactul contextului politic asupra textelor publicate a fost extrem de vizibil, unul dintre cele mai relevante articole privind latinitatea poporului român fiind publicat în preajma semnării pactului austro-ungar sub titlul „Limbă și naționalitate”. Autorul său, M. B., arată complexitatea chestiunii naționalităților în Ungaria și încercările intense de contracarare a maghiarizării: „Limbă și naționalitate! Asta e rana cea mai mare și cea mai dureroasă a românului de zeci de ani în Ungaria, un principiu pentru a cărui realizare bărbații frunțași ai noștri lucrează și asudă destul”. Mai mult chiar, „această chestiune [care] nu e nici o găcitură, ci un ce[va] foarte firesc și clar, care pentru noi e condiție de viață” fusese recunoscută deja de dietele din 1848, 1861 și 1865, fără a se găsi însă o soluție viabilă. După cum explică autorul, motivul a fost că „legile din 1848 au pronunțat principiul de îndreptățire egală a tuturor locuitorilor din Ungaria, fără deosebire de religie, - dar în consonanță cu legile de mai înainte, ne-au răpit limba și naționalitatea, încât putem zice cu tot dreptul, că prin ele a murit națiunea și a înviat persoana singuratică; căci ținta lor precum și a legilor de mai înainte nu e alta decât maghiarizarea formală, adică: moartea națională a tuturor popoarelor nemaghiare din Ungaria.” (*Albina*, Anul I, Nr. 4, 10/22 aprilie 1866).

Acest deziderat își începuse înfăptuirea în 1840, prin emiterea unor acte legislative privind „propagarea limbii maghiare”. În cadrul acestora existau și prevederi conform cărora „consistoriile sunt îndatorate a corespunde în limba maghiară cu toate dicasteriile și jurisdicțiile țării; deci li s-a luat și acea libertate puțină ce o aveau mai înainte, ca adică să poată scrie și latinește când venea în atare coatingere cu jurisdicțiile civile”. Deși „această lovitură a fost atât de sensibilă pentru noi românii, care avem biserică națională, autonomie bisericească, și constituție independentă de orice influență străină nu numai *in causis spiritualibus*, ci și *in administrative*” (subliniere în original), românii nu au renunțat la luptă, ba chiar au găsit un mijloc ingenios de a se sustrage de la această prevedere: „Scaunul consistorial însă s-a opus în cât adică a putut acestei tendințe de deznaționalizare și acestei sile din partea civililor, încât în adevăr câtva timp a și susținut mai bucuros limba latină decât cea maghiară în afacerile sale, și încă cu ce modalitate! Deciziile latinești ale consistoriului erau scrise cu litere chirilice!” (*Albina*, Anul I, Nr. 8, 20 aprilie/2 mai 1866).

Este astfel destul de ușor de înțeles de ce, din punctul de vedere al transilvănenilor, cultivarea limbii române literare echivalează cu dezvoltarea culturală a românilor de pretutindeni, fiind astfel salutat un „act îmbucurător” emis în România, și anume „decretul locotenenței domnești, prin care se va compune comisia ce are să ne dea ortografia română, gramatica ș.a. Dar mai mare nu se putea face naționalității române. Bărbații care avură această idee, vor binemerita de națiunea română și de cultura ei. [...] Numai după ce comisia aceasta își va împlini misiunea sa, se va începe dezvoltarea repede și rațională a limbii române, și prin ea cultura poporului român.” (*Albina*, Anul I, Nr. 5, 13/25 aprilie 1866). Iar această dezvoltare culturală putea susține identitatea națională, aceasta din urmă fiind centrată pe latinitate, chiar și în cazul românilor din provinciile extracarpate, care își

propuneau să fie „o Românie civilizatorie în orient, prin instituțiile noastre sincere democratice, umanitare și civilizatoare; prin firescul elementul nostru latin, vom fi tari prin omogenitatea stirpei noastre, prin legitimitatea aspirațiilor noastre; [...] dar nu vom fi niciodată nici germani, nici slavi, nici greci, nici maghiari: și de este să murim, vom muri până la cel din urmă, dar vom muri români!” (*Albina*, Anul I, Nr. 23, 1/13 iunie 1866).²

Revista *Transilvania*, oficiosul ASTREI care și-a început existența în anul 1868 sub conducerea lui George Bariț, își propunea, printre altele, să susțină colaborarea, sau cel puțin comunicarea, cu românii din Vechiul Regat în privința chestiunilor culturale. Această publicație extrem de longevivă (a apărut până în 1946) a pus astfel la dispoziția publicului interesat modele literare și a urmărit constant cultivarea unei limbi literare unitare pentru întreg spațiul românesc (Grecu 1996, 78, 89; Popa 2002, 53). Dar și editorii *Orientului latin*, un periodic care a apărut pentru o perioadă mult mai scurtă de timp (1874-1875), considerau că „din trănicia legăturilor care i-au unit pe români pe temeiul solid al comunității de limbă, de origine și de datini, întărindu-i în fața vicisitudinilor istorice, derivă testamentar misiunea prezentului” (Grecu 1996, 144).

Înființată în 1867, Societatea Academică Română a reunit personalități culturale marcante din toate provinciile istorice locuite de români, dar, cu toate acestea, nu a reușit să evite controversele din jurul unora dintre lucrările și deciziile ei. Spre exemplu, notița „Un cuvânt pentru toți” publicată de *Gura satului* în 1869 reprezintă un protest contra impunerii unor reguli de ortografie considerate inutile și greoaie de către editori. Astfel, anunțul iese în evidență prin faptul că toate consoanele din el sunt dublate, redactorii motivându-și alegerea prin faptul că „Societatea academică română a decis ca consoanele care și în limba latină se duplică, să se duplicate și în limba română. *Gura Satului* se supune cu toată umilința acestei decizii, deoarece însă nu știe latinește, n-a știut care consoane sunt a se duplica, deci le-a duplicat toate.” (*Gura satului*, Anul VII, Nr. 38, 29 octombrie/10 noiembrie 1869). Revista s-a manifestat prin același stil caracteristic ori de câte ori a sesizat o tendință de latinizare excesivă a limbii române, ironia și satira fiind poate cel mai bine reprezentate în cadrul rubricii „Tanda și Manda”, după cum ilustrează și următoarea glumă: „T. Dar încotro o mai iei, Mando?! M. La sfânta biserică./ T. D-apoi cu așa acatiste mari?! M. Așa; - nu sunt aceste cărți de rugăciune./ T. Dar?! M. Dicționare latinești, măi!.../ T. Ei, și ce-ți trebuiesc dicționarele în biserică? Îmi vine să râd de tine; Dzeu, așa./ M. Apoi îmi foarte trebuiesc, căci s-a vestit că azi iară va predica un popă de al nostru.” (*Gura satului*, Anul XIX, Nr. 13, 20 iunie 1879).

Totuși, pus în fața unor încercări clare de maghiarizare, același periodic satiric ia apărarea limbii naționale: „*Magyar Álom*», ziarul papistășesc maghiar, aduce în coloanele sale un articol scris cu numele Katona Dénes, care articol din cuvânt în cuvânt așa sună:/ «De ce limba spaniolă, francă, englă și română (oláh), sunt pline de cuvinte latine? Pentru că senatul roman nu a îngăduit trimișilor săi pe la popoarele străine a vorbi cu ele în alta decât

² După obținerea independenței față de Imperiul Otoman, România devine chiar mai elogiată în paginile unora dintre periodicele din Transilvania, autorii, editorii și/sau redactorii care publicau astfel de texte sperând ca noul stat independent să-i poată ajuta pe ardeleni în dobândirea de drepturi politice. Un exemplu al acestei tendințe este poezia „O noapte pe Pincio”, semnată de H. Rheinstein și publicată în *Albina Carpaților*, Anul IV, Nr. 12, 31 martie 1880, poezie care se încheie cu următoarele două strofe: „Colo-n Orient departe înfloreste o grădină/ De Traian ce e plantată, de origine latină./ Unde viața e mai lină și câmpia mai mănoasă./ Aurora mai rozalbă și luna mai luminoasă./ Este mândra Românie, este fiica ta cea jună./ Vezi, pe frunte-i strălucește o eroică cunună./ Ea din tine e născută și din tine-i al ei nume./ Și cu tine împreună va-nflori și ea în lume./ Tu îi vei păstra în sânu-ți a ta dragoste maternă./ Și ea, demnă d-a ei mamă, de cetatea cea eternă./ Va întinde-a sale brațe de la munte pân' la mare./ Conservând a ei deviză, care e: «neatârnavare».” (subliniere în original).

numai în limba latină. Prin asta guvernul Romei a câștigat aceea, că amintitele popoare, spre a se putea înțelege cu romanii, au studiat și învățat cu sârguință limba latină. Deci (!) popoarele Ungariei, care nu se acomodează și nu se supun voinței puternicii națiuni maghiare merită ele oare a se folosi de drepturile și avantajele patriei maghiare?!...» Până aci articolul./ Nu știm de merită sau nu, lăsăm popoarelor din Ungaria să judece, atâta însă știm că eruditul sclântit maghiar ar merita, ca guvernul maghiar să-l trimită sonica în casa nebunilor. Iar la comparația sa între poporul roman (antic) și cel maghiar ne aducem aminte de povestea lui Isop despre broasca crăpată și boul.” (*Gura satului*, Anul XI, Nr. 37, 12/24 septembrie 1871).

Antichitatea a fost invocată și în mai multe articole publicate de *Albina Carpaților* în timpul celor patru ani de existență (1877-1880), făcându-se uneori trimiteri la idealul unirii românilor într-un singur stat. De fapt, numele stabilit inițial pentru publicație de către Visarion Roman și Ioan Al. Lapedatu a fost *Albina Daciei*, dar revista a trebuit rebotezată după ce ministerul de interne maghiar a interzis utilizarea toponimului „Dacia” (Grecu 1996, 144), pe care îl considera subversiv. În ciuda sporirii piedicilor puse de către autorități, în contextul desfășurării Războiului de Independență, *Albina Carpaților* publică totuși studii literare în care diseminează informații legate de originea comună a transilvănenilor, moldovenilor și muntenilor. Un astfel de exemplu este articolul „Însemnătatea literaturii române populare”, semnat I. V., în care se afirmă cu tărie că „N-are cineva decât să ia de-a rândul toate ramurile literaturii populare, pentru a se convinge despre originea noastră romană. În privința limbii s-au exprimat chiar și străinii, că «limba română are mai multe expresiuni înrudite cu cea latină, decât toate celelalte limbi surori, chiar decât franceza și italiana». De aceea nici nu voi aminti decât numai câteva exemple. Este foarte caracteristică analogia cuvântului «Urbs» la romani cu a cuvântului «Țară» la români. Precum romanii însemnau prin «Urbs» capitala lor Roma, așa înțeleg și români noștri de dincoace de Carpați prin «Țară» patria românului, adică România. Precum pentru romani numai Roma era cetate, așa și pentru români numai Țara românească este țară.” (*Albina Carpaților*, Anul I, Nr. 11, 27 octombrie 1877).

Articolul oferă însă și exemple mai puțin „subversive” pentru a demonstra latinitatea limbii române, motivarea apariției unor modificări ale sensului unor termeni fiind ingenioasă, dar și destul de plauzibilă: „este bătător la ochi numele de vânt «boare» pentru legătura cea strânsă, în care stă cu numele cel vechi «boreas». Este cunoscut că cei vechi numeau «boreas» vântul de nord, pe când la noi «boarea» va să zică vântul de sud. Și totuși boarea românească și «boreas» al vechilor romani sunt unul și același vânt! Dar de unde provine apoi diferența aparentă de înțeles? Iată de unde. Cei vechi își închipuiau pe boreas ca pe o ființă, care locuia în munți Hemului. Coloniștii romani venind în Dacia aduseră cuvântul boreas cu sensul ce-l avea mai înainte; dar fiind că din Dacia munții Hemului se vedeau spre sud, de aceea ei începură a numi cu această expresiune vântul de sud. Dar atunci de unde au luat românii cuvântul «crivăț» pentru vântul de nord? După a mea părere și acest cuvânt ar putea să fie tot de origine greco-romană. Mitologia ne spune că moșul lui Boreas s-a numit Creios sau Creivos. Oare n-ar fi posibil ca tocmai de aci să derive și crivățul nostru, însemnând vântul de nord?” (*Albina Carpaților*, Anul I, Nr. 11, 27 octombrie 1877).

Dar, în viziunea autorului textului, nu doar o serie de cuvinte, ci și unele obiceiuri precum colindele, orațiile de nuntă, prezența bocitoarelor la înmormântări, pomenile, o serie de dansuri, dar și câteva personaje din basme demonstrează „originea romană a națiunii noastre”. Mai mult chiar, „Dacă trecem acum la mitologia veche, aflăm cu mulțumire, că și pe acest teren suntem norocoși. Numai cuvântul «nevastă» este de ajuns, pentru ca să ne reamintească pe Vesta și cultul ei la romani; iară numele zilelor din săptămână ne vorbesc lămurit de zeii:

Marte, Mercur, Joe și de zeițele Diana și Venus; numai sâmbăta a schimbat pe Saturn și Dumineca a luat un caracter cu totul creștin. Dintre numirile lunilor una se reduce la Janus alta la Marte, pe când celelalte ne dau notițe istorice. Din sărbători ne vorbește «Crăciunul» despre Chronos; Sft. Ilie se pare a fi o alușiune la «Jupiter tonans», ceea ce se adeverește și prin alte superstițiuni.” (*Albina Carpaților*, Anul I, Nr. 11, 27 octombrie 1877). Chiar dacă unele afirmații par a fi forțate, trebuie admirat zelul cu care autorul dorește să convingă, fapt care oferă o mărturie în privința numărului ridicat și al forței tentativelor de maghiarizare.

Intensitatea disputelor cu cercetătorii maghiari este demonstrată și de aprecierea arătată conaționalilor care au încercat să contracareze unele lucrări tendențioase. Un astfel de literat român este Ioan Maiorescu, pe care Aron Pumnul îl aprecia îndeosebi deoarece „a scris mult în Foaia pentru minte etc., apărând limba română contra lui Schuler, arătând că ea este latină; a demonstrat că românii se trag din romani și nu din daci, după cum voia să arate inginerul Popovici; a dovedit din numele locurilor și orașelor din Ardeal că românii sunt mai vechi locuitori în fundul regesc decât sașii. De la 1848 încoace a scris mult pentru drepturile românilor din toate provinciile; a făcut multe călătorii în cauza lingvistică pe la românii istrieni; el a propus principiul: *că ortografia română cu litere latine trebuie să aibă atâtea semne sau litere, câte sunete simple are limba.*” (*Albina Carpaților*, 10 noiembrie 1877, Anul I, Nr. 13; subliniere în original).

Iar unde exista impresia că autorii români nu sunt luați în considerare într-o manieră satisfăcătoare, se apela și la lucrări scrise de specialiști din străinătate. Un astfel de exemplu este articolul lui J. C. Tacit, „Românii atacați și apărați de străini”, care comentează textul „La etnografia țărilor dunărene”, publicat de H. Kiepert în 1878, în nr. 14 al periodicului „Globus”. În acest text geograful german critica destul de dur două lucrări ale „celebrului filolog și istoric maghiar Hunfalvy”, și anume „Etnografia Ungariei”, respectiv „Romanii și românii din țările Dunării”. După reiterarea unei serii întregi de argumente formulate de către Kiepert pentru a demonstra „continuitatea românilor în Dacia” după retragerea Aureliană, autorul transilvănean notează: „Cel din urmă argument prin care susține criticul continuitatea românilor în Dacia este că la venirea ungarilor nu se vorbea altă limbă decât limba latină. Dovadă pentru această aserțiune este și cuvântul unguresc *deák*, care însemnează *latin* sau *roman*.” (*Albina Carpaților*, Anul III, Nr. 3, 15 noiembrie 1878, sublinierile aparțin textului original).

Dar preocupările de limbă nu s-au rezumat doar la studierea acesteia, ci au avut în vedere și modul în care aceasta răspundea cerințelor poetice. Astfel, mai multe periodice românești, printre care *Gura satului* (Anul XVII, Nr. 21, 15/27 noiembrie 1877, respectiv Nr. 22, 22 noiembrie/4 decembrie 1877) și *Albina Carpaților* (Anul I, Nr. 19, 22 decembrie 1877), fac cunoscut publicului cititor apelul lansat de „Societatea limbilor romane” din Montpellier pentru a trimite o poezie pe tema „Cântul latinului” sau „Cântul ginții latine”. Se au în vedere poezii scrise în oricare dintre limbile latine, câștigătorul urmând să primească „o cupă mare simbolică de argint”. Importanța competiției pentru transilvăneni este subliniată de detaliile oferite în continuare de cel de-al doilea periodic menționat, dat fiind că acest concurs a fost câștigat de Vasile Alecsandri, cu poezia „Cântecul ginteii latine” (*Albina Carpaților*, Anul II, Nr. 40, 1878). Poetul român a învins astfel alți 55 de autori francezi, italieni, spanioli și portughezi care trimiseseră câte o creație proprie „Societății limbilor romane”, iar entuziasmul stârnit de această veste în rândul ardelenilor este extrem de mare: triumful de la Montpellier a încununat toate meritele națiunii române, „căci prin geniul său minunat, întrupat în bardul său prea iubit, ea puse în uimire toate surorile ei, întrecându-le într-o luptă pașnică. Nu exagerăm deloc când susținem că acea luptă câștigată

este punctul de mănecare al simpatiilor Europei întregi. Într-o singură zi România câștigă renumele secolelor. Dacă astăzi ar pieri, spiritul ei blând și simpatic ar continua să petreacă între celelalte surori prin dulcile accente ale bardului ei./ De aceea cupa de la Montpellier poate fi considerată ca un trofeu național, pentru că D-nul Alecsandri este adevăratul reprezentant al poeziei române.” (*Albina Carpaților*, Anul III, Nr. 8, 31 ianuarie 1879).

Această reușită putea fi considerată cu atât mai importantă cu cât „rasa latină” era destul de cuprinzătoare, deși unii dintre membrii acesteia nu erau prea numeroși, căci ea îi includea, conform lui B. Fl., autorului articolului „Cele patru mari rase” pe: francezi, spanioli, „elvețienii latini”, italieni, „belgii walloni”, români, portughezi, „canadienii francezi”, francezii din Insulele Antile, brazilieni și hispano-americani (*Albina Carpaților*, [Anul II], Tom I, Nr. 22, 1878). Dar dincolo de originile latine evidente ale poporului român, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, intelectualii încep să devină din ce în ce mai conștienți de elementul dacic care a contribuit la etnogeneza neamului din care făceau parte și suficient de siguri pe situația lor politică pentru a putea renunța la unele exagerări anterioare. Un exemplu este oferit de articolul „Albanezii”, publicat de aceeași *Albina Carpaților* în Anul I, Nr. 20, 29 decembrie 1877, în care se observă că „În limba albaneză se găsesc o s[e]amă de cuvinte, pe care le avem și noi în limba noastră daco-românească. Unele din ele la noi nu se pot deriva nici din limba latină, nici din cea slavă și cu atât mai puțin din cea germanică; trebuie deci să admitem cu învățatul B. P. Hașdeu, că ele sunt o moștenire primită de la geto-daci.”

Expertiza dobândită de-a lungul timpului de către intelectualii ardeleni în chestiunile lingvistice în urma încercărilor de a contracara maghiarizarea s-a dovedit extrem de utilă după 1879, când Societatea Academică Română a devenit Academia Română. Timotei Cipariu, George Bariș sau Gavril Munteanu au contribuit astfel într-o măsură însemnată la îndeplinirea obiectivelor pe termen scurt ale noii instituții, și anume: stabilirea unor norme ortografice clare, realizarea unei gramatici a limbii române și redactarea unui dicționar (Vasiliu 2001, 27). Aceste „abilități” au fost cultivate și mai mult după apariția *Tribunei* (1884), un periodic extrem de preocupat de chestiunile lingvistice (o lucrare foarte bună privind cotidianul și ideile celor care gravitau în jurul ei este Popovici 2008). Prin articolele publicate, gazeta a încercat să găsească un echilibru între „etimologismul latinizat al blăjenilor” și „abuzul de neologisme și franțuzisme” practicat în Vechiul Regat, pe de o parte, precum și între „limba vie, vorbită de popor” și limba literară, pe de altă parte (Popa 2002, 86).

În acest context, studiile privind limba s-au înmulțit spre sfârșitul secolului al XIX-lea, continuându-se o tendință deja vizibilă de câteva decenii, și anume utilizarea în paralel a cunoștințelor de lingvistică generală, de romanistică și de gramatică comparată (Vasiliu 2001, 71, 74) în încercarea de a oferi un tablou cât mai complex asupra limbii române, care va fi tot mai des comparată cu limbile italiană, franceză, spaniolă, portugheză, dalmată sau retoromană. Iar popularizarea rezultatelor acestor cercetări s-a realizat îndeosebi prin intermediul ASTREI, care a utilizat mai multe mijloace pentru atingerea acestui obiectiv. Cele mai importante măsuri adoptate în această privință au fost publicarea Bibliotecii populare, a unor calendare și almanahuri cu largă circulație, crearea unui fond de carte impresionant pentru epocă, dar și facilitarea accesului la cărți prin înființarea Bibliotecii și Muzeului Asociațiunii la Sibiu (Popa 2002, 55).

Concluzii

Date fiind frământările perioadei, în secolul al XIX-lea, regimul de presă din Imperiul Austriac, respectiv Austro-Ungar din 1867 a fost unul mai degrabă autoritar. Astfel, dezbaterile politice în presă erau drastic restricționate, iar informarea cititorilor asupra oricărui

aspect trebuia să depășească barierele cenzurii. Prin urmare, pentru a putea face față acestor dificultăți, gazetarii primii jumătăți a secolului întruchipau suma unor calități care puteau să le faciliteze sau chiar le condiționau munca. Deoarece fondurile necesare întemeierii unui organ de presă erau substanțiale, aceștia făceau parte din clasa privilegiată a românilor (și ca atare deseori făcuseră studii în străinătate). Mai mult, majoritatea editorilor și redactorilor publicațiilor erau implicați în politică, fiind conștienți de faptul că munca lor trebuia să aducă foloase pentru conaționali lor mai puțin favorizați de soartă (Craia 2006, 16-17).

În acest context, utilizarea periodicelor de către românii ardeleni pentru exprimarea propriilor idealuri naționale s-a putut realiza doar între niște limite stricte, recurgându-se uneori la publicarea unor lucrări generale în care să se poată face referiri mai clare sau mai voalate la relația dintre tradiție, identitate și specificitate, la importanța împrumuturilor, asimilării și dialogului cultural (Bucur 2006, 76), dar mai ales la necesitatea respectării drepturilor etniilor din Imperiu. Originea romană a poporului român și latinitatea limbii vorbite de acesta au ajuns astfel să fie afirmate și reafirmate de către intelectuali în speranța împiedicării tentativelor de maghiarizare și deznaționalizare. Acesta este motivul pentru care cercetările de filologie au fost strâns legate de cele de istorie (Vasiliu 2001, 20), iar preocupările legate de crearea unei limbi literare au urmărit îndeaproape demersurile similare din Vechiul Regat, colaborarea dintre intelectualii de pe ambele versante ale Carpaților fiind fructuoasă din acest punct de vedere.

Unii membrii ai elitei ardeleni și-au asumat chiar explicit rolul jucat în dezvoltarea limbii literare, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea. Spre exemplu, la 1847 Timotei Cipariu afirma că „A scrie dar o limbă cât se poate după împrejurări mai curată; a reînsufleți moartele, uitatele, părăsitele forme, însemnări și cuvinte; a lepăda slovenismele [...]; a le întocmi după formele și exemplele ce ne înfățișează structura limbii, iar nu după ușurătatea buzelor, plăcutul urechilor, - acestea ne sunt propusul, scopul și principiile din partea limbii.” (*Organul luminării*, Nr. IV, 25 ianuarie 1847). Chestiunile legate de lexicografie, istoria limbii, folclor și etnografie au umplut deci multe pagini ale publicațiilor românești din Transilvania (Vasiliu 2001, 43), acestea fiind abordate cel mai adesea dintr-o perspectivă națională (Munteanu 1970, 28), inclusiv în cazul ziarelor ecleziastice, indiferent de confesiunea pe care o reprezentau (Bedecean 2010, 9, 585).

Afirmarea drepturilor etniei transilvănene a fost realizată încă de la apariția primelor publicații românești, și anume calendarele, autorii acestora urmărind cu tenacitate dezvoltarea culturală și economică a conaționaliilor lor (Basa 2007, 219). Iar odată cu creșterea numărului de periodice, legăturile cu moldovenii și muntenii au fost cultivate din ce în ce mai mult, inclusiv prin preluarea unor studii filologice publicate inițial în gazete din România (Vasiliu 2001, 104), studii completate prin expunerea opiniilor emise de specialiștii ardeleni. Cele patru publicații care au servit drept surse principale pentru acest studiu, și anume *Organul luminării*, *Gazetă bisericească, politică și literară*, *Albina*, *Gura satului* și *Albina Carpaților*, demonstrează preocupările filologice ale intelectualilor transilvăneni și dorința lor de a deservi interesele națiunii din care făceau parte, ei considerând că puteau realiza cel mai bine aceste deziderate contribuind la educarea și, implicit, la dezvoltarea culturală a românilor de rând (Popa 2002, 93).

Un exemplu foarte bun al preocupărilor privind limba română, strâns legate de caracterul latin al acesteia, este reprezentat de dezbaterile dintre etimologism și fonetism, intelectualii ardeleni demonstrându-și soliditatea cunoștințelor, dar și tăria cu care puteau susține un principiu dacă îl considerau util. Articolele din ce în ce mai bine documentate publicate pe această temă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au condus la demolirea atacurilor

reciproce dintre cele două tabere și la o serie de tentative de compromis (Vasiliu 2001, 30), principiul fonetic având câștig de cauză în cele din urmă. Colaborarea cu lingviștii din Vechiul Regat în cadrul Societății Academice Române (devenită Academia Română în 1879) au favorizat progresul în acest domeniu și menținerea caracterului unitar al limbii în întreg spațiul locuit de români, accentul fiind ulterior pus mai ales asupra însușirii limbii literare.

În concluzie, latinitatea a reprezentat pentru intelectualii ardeleni ai secolului al XIX-lea în primul rând o armă în lupta pentru obținerea de drepturi naționale, dar și o ocazie de a încerca o apropiere culturală de celelalte popoare care aparțineau „ginții latine”. În ciuda cenzurii, editorii și redactorii au transformat publicațiile periodice în instrumente pentru expunerea teoriilor, pentru desfășurarea dezbaterilor lingvistice, dar și pentru difuzarea ideilor privind manierele cele mai potrivite de exprimare în scris a limbii literare. În tot acest timp, filologia și istoria s-au susținut și completat reciproc în rezistența împotriva maghiarizării, dar au adus și argumente pentru întărirea legăturilor dintre cele trei provincii istorice ale României de astăzi, jucând un rol de prim rang în pregătirea Marii Uniri de la 1918.

Bibliografie

Periodice:

Albina. Viena, Pesta, 1866-1876.

Albina Carpaților. Sibiu, 1877-1880.

Gura satului. Pesta, Arad, Gherla, 1867-1881, 1901-1903.

Organul luminării. Gazetă bisericească, politică și literară. Blaj, 1847-1848.

Lucrări generale:

Basa, Gabriel Valeriu. 2007. *Presa românească din Orăștie și rolul ei la realizarea unității naționale*.

Deva: Editura Casa Corpului Didactic.

Bedecean, Mihaela. 2010. *Presa și bisericile românești din Transilvania (1865-1873)*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Bertrand, Claude-Jean. 2001. *Funcțiile mass-media. Regimuri, actori și roluri*, in Claude-Jean Bertrand (coord.), *O introducere în presa scrisă și vorbită*. Iași: Editura Polirom, 2001, p. 31-40.

Bucur, Corneliu. 2006. *Patrimoniul cultural – Esența identității noastre*, in *Identitate etnoculturală. Conștiință națională și afirmare universală. Articole științifice, proiecte, memorii, interviuri și articole de presă*. Sibiu: Editura „Astra Museum”, p. 75-76.

Cosma, Ela. 2002. *Presa săsească și revoluția în Transilvania la 1848/1849 / Sächsische Presse und Revolution in Siebenbürgen 1848/1849*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană. / Gundelsheim/Neckar: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde Heidelberg.

Craia, Sultana. 2006. *Presă și societate la români. O istorie a mentalităților în periodicele românești. Sentimente, prejudecăți, atitudini*. Târgoviște: Editura Bibliotheca.

Damian, Horațiu Cornel. 2009. *Presa din Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Aspecte juridice și socio-culturale*. Teză de doctorat. Univ. Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Istorie. Cond. științific: Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu. Cluj-Napoca.

Greco, Victor V. 1996. *Idealul unității naționale în presa românească*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Munteanu, Romul. 1970. *Din presa literară românească a secolului XIX*. Prefață de Romul Munteanu. Antologie, note și glosar de Aurel Petrescu. Text stabilit de Geta Rădulescu-Dulgheru și Aurel Petrescu. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Albatros.

Popa, Mircea. 2002. *Presa și ideea națională*. Alba Iulia: s.n.

Popovici, Vlad. 2008. *Tribunismul (1884-1905)*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Teșculă, Nicolae. 2010. *Presa social-politică săsească din Transilvania (1850-1876)*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Vasiliu, Gabriel. 2001. *Preocupări de limbă în presa românească din Transilvania*. Cluj: Ed. Napoca Star.